

Research Paper

Investigating the application of triangulation and its capabilities in art research

Elham Shams¹, Mehdi Mohammadzadeh^{2*}, Mohammad Abbaszadeh³, Karim Mirzayi⁴

1. PH. D. student of Art Research, Tabriz Islamic Arts University, Tabriz, Iran

2. Professor, Art History, Fine Arts Faculty, University of Ataturk-Turkiye.

3. Professor, Department of sociology, University of Tabriz, Tabriz, Iran

4. Assistant professor, Virtual Arts, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

<https://doi.org/10.22034/scart.2025.140309.1431>

Received: December 15, 2023

Accepted: October 14, 2025

Available Online: March 21, 2026

Keywords: Multimodal approach, qualitative research, methodology, theoretical multimodality, art research

Abstract

Many art studies conducted in Iran lack methodological diversity, and while the methodological section sometimes draws attention to the clichéd repetition of words such as "qualitative" and "analytical," it is observed that they are sometimes not very rich in achieving results. The pathological view by experts in this field is mainly focused on the common problems of qualitative studies, such as the interference of the researcher's personal taste and also the manipulation of data to fit the theory. The present study attempts to introduce a multifaceted approach, which has been neglected in Iran despite its initial introductions, for the first time to facilitate the foundations of this approach's entry into art studies, and to pave the way for increasing the richness and credibility of these studies by exploring how to apply it. The present study aims to provide clear answers to these questions: What is the usefulness of applying a multifaceted methodology in art studies? And how can this type of methodology be applied? The importance of the present study lies in the fact that, by focusing on one of the major weaknesses in the field of art research and with the intention of providing a solution, it tries to help researchers in this field by introducing a new methodology and thus take a small step towards the advancement and strengthening of future research in this field. The necessity of the present study arises from the fact that by introducing a multimodal methodology that remains largely unknown in Iran and has not been used in art research so far, it will pave a new way to refine the results and make the research more robust than before. The findings of this study indicate that among all the existing categories for multimodality, theory multimodality, which follows the application of more than one theory to data analysis, will probably be the most beneficial type of multimodality for increasing the validity of the findings of research conducted on art.

Shams, E., Mohammadzadeh, M., Abbaszadeh, M., Mizayi, K. (2026). Investigating the application of triangulation and its capabilities in art research. *Sociology of Culture and Art*, 8 (1), 1-12.

Corresponding author: Mehdi Mohammadzadeh

Address: Art History, Fine Arts Faculty, University of Ataturk-Turkiye

Email: avesis.atauni.edu.tr/mahdi.mohammadzadeh

Extended Abstract

1- Introduction

The importance of the present study lies in the fact that, by focusing on one of the major weaknesses in the field of art research, it attempts to help researchers in this field by introducing a new methodology, and thus take a small step towards the advancement and strengthening of future research in this field. The necessity of the present study arises from the fact that by introducing a multifaceted methodology, which remains largely unknown in Iran and has not been used in art research so far, it will pave a new way to refine the results and make the research more robust. The main goal of the study is to introduce the aforementioned methodology, why it is useful, and how to apply it. The present study aims to give clear answers to these questions: What is the usefulness of applying a multifaceted methodology in art research? And how can this type of methodology be used? For a brief and initial introduction, before entering into a detailed discussion, the multifaceted approach can be defined as the fact that a multifaceted methodology uses multiple research methods to study a subject. This research first highlights the uniqueness of the present study by reviewing its background. Then, it explains its research method and then, by explaining the multifaceted methodology, it enumerates its advantages and limitations. After that, it explains its application in art research by mentioning case studies and finally presents its suggestions and conclusions.

2- Methods

In the present study, an attempt has been made to examine the multimodality of research by means of documentary methods and the review of the most recent articles. Documentary review of a collection of selected books and articles enables the extraction and analysis of information related to the multimodality method and provides a deeper understanding of the phenomenon under study. In the next step, an attempt is made to clarify the application of the aforementioned method in the field of art research through a conceptual review. In order to clarify the connection with the field of art and how the multimodality method is applied in this field, numerous examples have been used to facilitate the identification and understanding of trends as much as possible. The present study, with a developmental goal, attempts to pave the way by introducing a new concept from the field of social research into the field of art studies and to take a step towards enriching the types of these studies, especially the richness of art case studies.

3- Findings

One of the problems that is seen in the field of art research is the abundance of articles that not only

have unclear and unthought-out methodologies, but also the use of words such as qualitative or descriptive-analytical in them, along with working on images or other aspects of art, has led to a kind of overshadowing of the personal taste of the researcher and the interference of the taste of the authors of the article. Although approaches such as mixed methodology (quantitative and qualitative) have sometimes been able to give more credibility and richness to qualitative research, it seems that this approach is not enough, at least for art studies (although it has been rarely used), and there is a need to apply new approaches that can fundamentally improve these studies. In this regard, the present study, by introducing the multimodal approach, aims to first explain the initial origin and types of its classifications by fully introducing this approach, and then, by selecting multimodality, explore the theory of this type of multimodality and introduce it as useful for validating art research. Although the multimodal approach, like any other approach, has considerations and limitations, it seems that its advantages for art research are numerous and it has the ability to bring much more validity to the research findings by including multiple perspectives to answer research questions. However, despite extensive searching, no article was found in the field of art research that used the multimodality approach in part of the research, which highlights the necessity of introducing and using this approach.

4- Discussion & Conclusion

In fact, the fact that the field of art and artistic creation is a field full of diversity, creativity and eclecticism, and the fact that the methodology and approach of research conducted in such a field and on such creations should naturally benefit from the combination of perspectives and diversity of approaches, is not far from the mind. On the other hand, much research in the field of art has an interdisciplinary nature and looks at art with a background from other fields such as sociology, anthropology, psychology, history or semiotics. Therefore, this pluralistic basis once again highlights the necessity of a multifaceted approach. The important point when using theory multivariate analysis is that different theoretical perspectives, no matter how many, should all look at the same data, and the results obtained from each theory should be analyzed in comparison with the results obtained from other theories, and the similarities and differences should be clarified. Although at first glance, the similarity of the results seems pleasant and a strength of the research, it should be understood that in the event of differences between the results, there will also be a contribution to the research, because the undiscovered and neglected aspects of the research questions will be revealed in

this way, ultimately leading to an increase in the richness and depth of the researcher's understanding of his or her research.

5- Funding

There is no funding support.

6- Authors' Contributions

The authors declared equal participation in writing the article.

7- Conflict of Interests

This research does not conflict with personal or organizational interests.

بررسی کاربرد رویکرد چندوجهی و قابلیت آن در پژوهش هنر

الهام شمس^۱، مهدی محمدزاده^{۲*}، محمد عباس‌زاده^۳، کریم میرزایی^۴

۱. دانشجوی دکتری، پژوهش هنر، دانشگاه هنر اسلامی، تبریز

۲. استاد، تاریخ هنر، دانشکده هنرهای زیبا دانشگاه آتاتورک، ارzurوم، ترکیه

۳. استاد، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

۴. استادیار، هنرهای تجسمی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

<https://doi.org/10.22034/scart.2025.140309.1431>

چکیده

بسیاری از پژوهش‌های هنر که در ایران انجام می‌گیرند، از تنوع روش شناختی بی‌بهره‌اند و در عین حال که در بخش روش گاه تکرار کلیشه‌ای کلماتی نظیر "کیفی" و "تحلیلی" جلب توجه می‌کند، مشاهده می‌شود که بعضاً در دست‌یابی به نتایج نیز چندان غنی نیستند. نگاه آسیب‌شناسانه توسط صاحب‌نظران این حوزه به طور عمده بر معضلات معمول پژوهش‌های کیفی نظیر دخالت سلیقه‌ی شخصی محقق و نیز به نحوی بازی دادن داده‌ها برای تطبیق با نظریه متمرکز است. پژوهش پیش رو می‌کوشد با معرفی رویکرد چند وجهی که علی‌رغم معرفی‌های اولیه در ایران مغفول مانده، برای اولین بار مبانی ورود این رویکرد را به مطالعات هنر تسهیل کند و با کنکاش در چگونگی کاربرد آن، راه افزایش غنا و اعتبار این مطالعات را هموار کند. پژوهش پیش رو بر آن است تا به این پرسش‌ها پاسخ روشنی بدهد: سودمندی کاربرد روش‌شناسی چند وجهی در پژوهش‌های هنر چیست؟ و چگونه می‌توان این نوع روش‌شناسی را به کار برد؟ اهمیت جستار حاضر در آن است که با تمرکز بر یکی از نقاط ضعف عمده در حوزه‌ی پژوهش هنر و به قصد ارائه‌ی راه حل تلاش می‌کند با معرفی یک روش‌شناسی تازه به پژوهشگران این عرصه یاری برساند و بدین طریق گامی هر چند کوچک در راه اعتلا و استحکام پژوهش‌های آتی این حوزه بردارد. ضرورت تحقیق پیش رو از آن جا برمی‌خیزد که با معرفی روش‌شناسی چند وجهی که تا حدود زیادی در ایران ناشناخته مانده و در پژوهش‌های هنر نیز تا کنون به کار نرفته است، راهی تازه برای تدقیق نتایج و متقن شدن بیش از پیش تحقیقات پیش پا بگذارد. یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است که از میان تمام دسته‌بندی‌های موجود برای چند وجهی‌سازی، چند وجهی‌سازی نظریه که کاربرد بیش از یک نظریه برای تحلیل داده را دنبال می‌کند، محتملاً سودمندترین نوع چند وجهی‌سازی برای افزایش اعتبار یافته‌های پژوهش‌های انجام گرفته بر روی هنر خواهد بود.

تاریخ دریافت: ۲۴ آذر ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۲۲ مهر ۱۴۰۴

تاریخ انتشار: ۱ فروردین ۱۴۰۵

واژه‌های کلیدی: رویکرد چند وجهی،

پژوهش کیفی، روش‌شناسی، چند وجهی -

سازی نظری، پژوهش هنر

استناد: شمس، الهام؛ محمدزاده، مهدی؛ عباس‌زاده، محمد؛ میرزایی، کریم (۱۴۰۵). بررسی کاربرد رویکرد چندوجهی و قابلیت آن در پژوهش هنر.

جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۸ (۱)، ۱-۱۲.

* نویسنده مسئول: مهدی محمدزاده

نشانی: دانشکده هنرهای زیبا دانشگاه آتاتورک، ارzurوم، ترکیه

پست الکترونیکی: avesis.atauni.edu.tr/mahdi.mohammadzadeh

۱- مقدمه و بیان مسئله

یکی از چالش‌های بزرگ بر سر پژوهش‌هایی که روی مفاد هنری انجام می‌شوند انتخاب رویکرد یا روش‌شناسی متناسب با موضوع و زمینه است. چرا که بر خلاف بسیاری عرصه‌های دیگر نظیر علوم اجتماعی یا سایر علوم که از پشتوانه‌های تحقیقاتی قوی برخوردارند و گاه دارای قریب به چند قرن تجربه‌ی پژوهشی روشمند و مختص خود هستند، مطالعات هنر و بالطبع روش‌شناسی مرتبط بسیار نوپا قلمداد می‌شوند. این وضعیت در مورد پژوهش‌های انجام شده به زبان فارسی وضعیت بغرنج‌تری به خود می‌گیرد. در واقع، می‌توان گفت کنکاش‌هایی که به قصد آسیب‌شناسی در این حوزه انجام گرفته‌اند بسیاری از پژوهش‌های مرتبط با هنر به زبان فارسی را از منظر رویکرد و روش‌شناسی ضعیف برآورد کرده‌اند (غیاثیان و رضایی، ۱۴۰۲: ۹۱). اگر چه پیش از ورود به این مبحث نیاز به تدقیقی مختصر در تفاوت میان دو کلمه‌ی روش‌شناسی و روش داریم، امری که در بسیاری تحقیقات لحاظ نمی‌شود یا به اشتباه منجر به اختلاط میان این دو یا به جای یکدیگر به کار رفتن آن‌ها می‌شود.

کلمه‌ی روش که در زبان فارسی به معنای "راه و طریقه‌ی به انجام رساندن هر چیزی" به کار می‌رود معادل کلمه‌ی انگلیسی متد است که بر طبق تعاریف ارائه شده در فرهنگ‌های لغت به معنای برنامه‌ای دقیق و منسجم است که راه انجام هر چیزی را کنترل می‌کند؛ در حالی که کلمه‌ی روش‌شناسی، معادل لغت متدولوژی در زبان انگلیسی، به مجموعه‌ای از روش‌ها اطلاق می‌شود، به مجموعه‌ای از قوانین و ایده‌ها که در یک رشته‌ی خاص مهم هستند و می‌توانند راهگشا باشند (URL1). نکته‌ی قابل توجه در مورد روش‌شناسی آن است که در عین توانایی برای تصریح ساختار پژوهش و نیز عمل پرسشگراییانه‌ی پژوهشگر، می‌تواند خلاقانه و قابل تغییر نیز باشد (جایارانتا، ۱۹۹۴). می‌دانیم قدم‌های اولیه در هر پژوهشی مستلزم پاسخ‌دهی به سوالاتی بنیادین نظیر چیستی و ماهیت امر قابل پژوهش، چرایی صورت‌بندی پژوهش و چگونگی صورت دادن به ساختار آن است، ناگفته پیداست این چگونگی پژوهش که ناظر بر همان روش‌شناسی است موردی حساس و تعیین‌کننده برای نتیجه‌ی غایی آن خواهد بود.

بر اساس تحقیقی که در دانشگاه اهواز در حوزه‌ی دانش‌شناسی به انجام رسیده و در آن الگوها و مطالعات اطلاع‌یابی از منظر روش‌شناختی مورد مطالعه قرار گرفته است این نتیجه حاصل شده که پژوهشگران ایرانی از رعایت اصل تنوع روش‌شناختی غافل بوده و رویکردی کلیشه‌ای و گاه الگوبرداری صرف از آثار پیشین را در دستور کار خود قرار داده‌اند. تحقیق مذکور مقصود اصلی خود را متوجه ساختن پژوهشگران ایرانی به ضرورت پرهیز از آفت‌های انحصارطلبی روش‌شناختی و کلید مشکلات موجود در این حوزه را تنوع روش‌شناختی می‌داند (مختارپور و کشوری، ۱۳۹۵). البته فقدان تنوع روش‌شناختی در اغلب حوزه‌های پژوهشی به چشم می‌خورد و حتی صرفاً معطوف به کم‌توجهی به رویکردهای کیفی نیست، بلکه در خود رویکردهای کمی نیز فقدان تنوع روش‌شناختی به وضوح در آثار انتشار یافته مشهود است (همان). اما به طور اخص، مرور مختصری در روش‌شناسی‌ها و روش-تحقیق‌های مقالات حال حاضر در حوزه‌ی پژوهش هنر، کاربرد کلی و البته اغلب سربسته‌ی کلماتی چون کیفی، تحلیل محتوا و یا توصیفی-تحلیلی را مشخص می‌کند. مطابق تحقیقی که اخیراً در دانشگاه شهید چمران اهواز بر روی نزدیک به ۳۰۰ مقاله از مقالات حوزه‌ی هنر در ایران با تأکید بر روش‌شناسی پژوهش آن‌ها به عمل آمده مشخص شده است که به رغم تنوع موضوعی و دریافت‌های متفاوت، نزدیک به نیمی از این مقالات بدون بسط مبحث روش‌شناسی تحقیق، گونه‌ی تحلیل خود را تنها توصیفی-تحلیلی عنوان کرده‌اند. این امر در کنار تصویری بودن داده‌های غالب مقالات هنری باعث شده نتایج آن‌ها تا حدی تحت‌الشعاع سلیقه‌ی نویسندگان قرار بگیرد. در نهایت مقاله‌ی مذکور پیشنهاد داده است تنوع گونه‌های تحلیل می‌تواند نتایج این تحقیقات را دقیق‌تر کرده و سلیقه نویسندگان را در نتیجه‌گیری محدودتر کند (عبداله‌پور و کلاه‌کج، ۱۴۰۱). در واقع، امری که در باب آسیب‌شناسی مقالات حوزه‌ی هنر کمابیش برای بسیاری از صاحب‌نظران و پژوهشگران روشن شده آن است که به علت رویکرد کیفی و محقق محور بودن تحقیقات بسیاری از آن‌ها از تفسیر نادرست و تداخل سلیقه‌ی محقق و بالمآل کاهش اعتبار درونی تحقیق رنج می‌برند (مختارپور و کشوری، ۱۳۹۵: ۵۳-۵۴).

اهمیت جستار حاضر در آن است که با تمرکز بر یکی از نقاط ضعف عمده در حوزه‌ی پژوهش هنر تلاش می‌کند با معرفی یک روش‌شناسی تازه به پژوهشگران این عرصه یاری برساند و بدین طریق گامی هر چند کوچک در راه اعتلا و استحکام پژوهش‌های

آتی این حوزه بردارد. ضرورت تحقیق پیش رو از آن جا برمی خیزد که با معرفی روش‌شناسی چند وجهی^۱ که تا حدود زیادی در ایران ناشناخته مانده و در پژوهش‌های هنر نیز تا کنون به کار نرفته است، راهی تازه برای تدقیق نتایج و متقن شدن بیش از پیش تحقیقات پیش پا بگذارد. هدف اصلی تحقیق شناساندن روش‌شناسی مذکور، چرایی سودمندی و چگونگی کاربست آن است. پژوهش پیش رو بر آن است تا به این پرسش‌ها پاسخ روشنی بدهد: سودمندی کاربست روش‌شناسی چندوجهی در پژوهش‌های هنر چیست؟ و چگونه می‌توان این نوع روش‌شناسی را به کار برد؟ برای یک معرفی کوتاه و اولیه پیش از ورود مفصل به بحث می‌توان رویکرد چند وجهی را این گونه شناساند که روش‌شناسی چند وجهی از روش‌های متعدد تحقیق برای مطالعه‌ی یک موضوع بهره می‌گیرد. در واقع اصل اساسی این روش‌شناسی کاربرد استراتژی‌های مناسب و روش‌های متعدد برای شناخت پدیده است و هدف اصلی آن، تأیید یافته‌ها از طریق همگرا ساختن چشم‌اندازهای مختلف و افزایش اعتبار می‌باشد (عباس‌زاده و دیگران، ۱۳۹۱: ۸۱).

این پژوهش در ابتدا با بررسی پیشینه یکتایی جستار حاضر را خاطر نشان می‌سازد. سپس، روش تحقیق خود را تبیین می‌کند و در ادامه، با توضیح روش‌شناسی چند وجهی، امتیازات و محدودیت‌های آن را برمی‌شمارد. پس از آن، با ذکر موارد مطالعاتی کاربست آن را در پژوهش هنر تشریح کرده و در انتها پیشنهادها و نتیجه‌گیری خود را ارائه می‌کند.

۲- پیشینه پژوهش

۲-۱- پیشینه تجربی

روش‌شناسی چند وجهی مفهومی جدید در قلمرو پژوهش‌های فارسی زبان به حساب می‌آید و کاربردهای آن تا کنون مبسوط و مکرر مورد توجه قرار نگرفته است. در اولین مورد می‌توان به مقاله‌ی "انواع تحلیل موردی و کاربرد تثلیث در آن" توسط عباس‌زاده و دیگران (۱۳۹۱) اشاره کرد که با شرح خصوصیات اصلی مطالعه‌ی موردی و انواع آن، نقاط ضعف این نوع مطالعه را کاویده و در نهایت چند وجهی‌سازی را به عنوان ابزاری مؤثر در جهت کنترل ایرادات وارد بر مطالعه‌ی موردی معرفی کرده است. این مقاله با تأکید بر زمینه‌ی جامعه‌شناختی روش‌شناسی چند وجهی، تشریح و کاربرد آن را نیز در تحقیقات حوزه‌ی علوم اجتماعی پی گرفته است. مورد دیگر، مقاله‌ی "سه‌سوسازی: راهبردی برای نوآوری در پژوهش‌های آموزشی" از مدنی بروجنی و نصر (۱۳۸۸) است که این روش را تشریح کرده و کاربرد آن را در پژوهش‌هایی که بر روی علوم آموزشی و در عرصه‌ی تعلیم و تربیت انجام می‌گیرند مفید دانسته است. در مقاله‌ی دیگر از محمدپور و دیگران (۱۳۸۹) با عنوان "روش‌های تحقیق ترکیبی به عنوان سومین جنبش روش‌شناختی: مبانی نظری و اصول عملی" تمرکز عمده بر استفاده‌ی همزمان روش‌های کیفی و کمی و انواع ترکیب‌های کارای این دو روش در تمام مراحل تحقیق از جمع‌آوری داده تا تحلیل نهایی است. این مقاله با اشاره‌ای کوتاه به نام روش‌شناسی چند وجهی، آن را زیرمجموعه‌ای از روش‌شناسی ترکیبی (ترکیب کمی و کیفی) دانسته است. چند مقاله‌ی دیگر نظیر مقاله‌ی "معرفی طرح‌ها و مدل‌ها در روش تحقیق آمیخته" از مبینی دهکردی (۱۳۹۰) همگی تنها اشاره‌ای گذرا به اسم روش‌شناسی مورد بحث داشته‌اند. چنان که از نظر گذشت، با وجود جستجوی بسیار تنها دو مقاله به صورتی مشروح‌تر روش‌شناسی چند وجهی را در دستور کار خود قرار داده و البته هیچ یک از تحقیقات یاد شده به کاربرد این روش‌شناسی در مطالعات هنر اشاره‌ای نداشته‌اند. در همین جا، پیش از معرفی کامل روش‌شناسی چند وجهی که در ادامه خواهد آمد ذکر دو نکته روش‌نگر به نظر می‌رسد؛ یکی آن که روش‌شناسی چند وجهی با روش‌شناسی ترکیبی^۲ (به معنای استفاده‌ی توأمان از دو روش کمی و روش کیفی) متفاوت است زیرا روش‌شناسی چند وجهی می‌تواند از روش‌شناسی ترکیبی استفاده کند اما با آن برابر و تنها به آن محدود نیست. به عبارت دیگر، روش‌شناسی ترکیبی برای یافتن پاسخی دقیق‌تر به سوالات پژوهش صورت می‌گیرد در حالی که روش‌شناسی چند وجهی علاوه بر آن تحلیل انتقادی یافته‌ها و چگونگی افزایش اعتبار آن‌ها را نیز مد نظر دارد. نکته‌ی دیگر آن که در این مقاله تعدداً از واژه‌هایی نظیر مثلث‌سازی، سه‌سوسازی و یا تثلیث در برابر معادل انگلیسی کلمه

¹ triangulation methodology

² mixed methodology

شمس، الهام؛ محمدزاده، مهدی؛ عباس‌زاده، محمد؛ میزایی، کریم (۱۴۰۵). بررسی کاربست رویکرد چندوجهی و قابلیت آن در پژوهش هنر. جامعه‌

شناسی فرهنگ و هنر، ۸ (۱)، ۱-۱۲.

استفاده نشده است، چرا که به نظر می‌رسد کاربرد چنین معادل‌هایی این شائبه را در ذهن ایجاد کند که تعداد روش‌ها باید محدود به سه عدد باشد در حالی که در عمل چنین محدودیتی وجود ندارد. پژوهش پیش رو عنوان چند وجهی یا چند وجهی‌سازی را که عنوان گویاتری برای مفهوم تعدد نظرگاه به نظر می‌رسد، برمی‌گزیند و بر آن است تا برای نخستین بار با معرفی کامل روش‌شناسی چند وجهی، مبانی ورود آن را به قلمرو مطالعات هنر تسهیل کند.

۲-۲: ملاحظات نظری

- تعریف و واکاوی رویکرد چندوجهی

چندوجهی‌سازی در اساس برگرفته از علوم نظامی و با هدف تعیین محل دقیق آبرزه با به‌کارگیری مراجع متعدد بوده است (اسمیت، ۱۹۸۳). به دیگر کلمات، خاستگاه اصلی این اصطلاح نیز آن را به منظور تعیین دقیق و افزایش اعتبار نتیجه به کار گرفته است. ورود اولیه این عبارت به عرصه‌ی علوم انسانی از طریق صنعت گردشگری و برای جمع‌آوری داده‌ها به چند روش مختلف صورت پذیرفت؛ زمانی که برای پیمایش دیدگاه‌های دریافت‌کنندگان خدمات گردشگری همزمان از چند روش نظیر پرسش‌نامه، مصاحبه‌های میدانی و... بهره گرفته شد (آپرمان، ۲۰۰۰: ۱۴۲). علوم اجتماعی و مطالعات جامعه‌شناختی حدود نیم قرن پیش اولین بهره‌گیری‌ها از روش‌شناسی چند وجهی را برای غنای هر چه بیشتر تحقیقات مبتنی بر تحلیل موردی و افزایش همگرایی آغاز کرد. در عرصه‌ی پژوهش‌های جامعه‌شناختی، کارکرد اصلی چند وجهی‌سازی در مطالعه‌ی موردی است؛ و ارائه‌ی روش‌هایی به منظور غلبه بر عوامل تهدیدکننده‌ی تحقیق همچون تورش‌های اساسی در هر مورد مجرد. در این روش، محققان موردی با استفاده از روش‌های مختلف، ضمن افزایش اعتبار یافته‌های تحقیق، خطای مشاهدات را نیز کاهش می‌دهند (عباس‌زاده و دیگران، ۱۳۹۱: ۸۵).

برای اشاره‌ای مختصر به تاریخچه‌ی ظهور چند وجهی‌سازی باید به تلاش‌های محققین جامعه‌شناس بازگشت. اولین کاربرد رسمی اصطلاح چند وجهی‌سازی در رساله‌ای بود که وب و همکارانش بر روی آن کار می‌کردند و در آن پیشنهاد دادند که برای پیشگیری از جانبداری‌ای که هر روش تحقیقی تا حدی داراست بهتر است از گروهی از روش تحقیق‌ها استفاده کرد و بدین طریق سوگیری نتایج را به پایین‌ترین حد رساند. اگر چه باید ذکر کرد که ایده‌ی سنجش همزمان با استفاده از چند روش برای افزایش همگرایی کمی پیشتر از رساله‌ی مذکور توسط کمپل و فیسک با بیانی ریاضی‌وار و از طریق ماتریس‌های چندبعدی بیان شده بود. جوهره‌ی اصلی کار وب و همکارانش تصریح این تئوری بود که زمان درست ابقای یک فرضیه درست وقتی است که آن فرضیه در برابر یک سری روش‌های مکمل آزمودن تاب‌آوری خود را نشان دهد (هامرسلی و آتکینسون، ۱۹۸۳: ۱۹۸). اگر چه آغاز کاربرد اصطلاح چند وجهی‌سازی با کار وب و همکارانش بود اما بسط این اصطلاح و شرح مفصل آن بی‌شک مرهون کار دنزین و اثر شناخته‌شده‌اش با عنوان "ترکیب روش‌شناسی‌ها در بررسی و مطالعه‌ی پدیده‌های اجتماعی" بود (همان: ۲۹۱).

نقل قول دنزین درباره‌ی چرایی سود جستن از چندین روش راه را برای شناخت ظرفیت‌های روش‌شناسی چند وجهی در تمام مراحل تحقیق آشکار می‌کند؛ طبق تبیین او، "هیچ روش واحدی نمی‌تواند همیشه ارجح باشد چرا که هر روش نقاط ضعف و قوت خاص خود را دارد. اکنون زمان آن رسیده که محققین جامعه‌شناس این حقیقت را بپذیرند که بایست برای پرداختن به موضوعات و مسائل خود مجموعه‌ای از روش‌های مناسب را اتخاذ کنند" (دنزین، ۱۹۸۷: ۴۰۱). گام بزرگ دنزین در بسط چند وجهی‌سازی، تسری این مفهوم به تمام مراحل تحقیق از جمع‌آوری داده تا انتخاب روش و نظریه و شیوه‌ی تحلیل بود. گامی که در ادامه منجر به راهگشایی برای اولین دسته‌بندی از روش‌شناسی چند وجهی شد: چند وجهی‌سازی داده‌ها، چند وجهی‌سازی پژوهشگر، چند وجهی‌سازی نظریه و روش‌شناسی چند وجهی. نکته‌ی شایان توجه در این جا آن است که دنزین در دسته‌بندی چند وجهی‌سازی عملاً بر روی سه دسته از مجموع چهار دسته تأکید می‌ورزد و چند وجهی‌سازی نظریه را چندان عملی نمی‌داند چرا که در قلمرو علوم اجتماعی و تحقیقات این حوزه، پایبندی جامعه‌شناسان به دیدگاه جامعه‌شناختی معین را مانع از کاربست همزمان بیش از یک نظریه توسط آن‌ها دانسته و بیان می‌دارد که این امر از نظر آن‌ها ممکن است التقاط‌آفرین جلوه کند. این نکته که در ادامه به تفصیل بررسی خواهد شد، همان نقطه عطفی است که مطالعات هنر را می‌تواند به نحو متفاوتی منتفع کند چرا که عرصه‌ی هنر و آفرینش خلاقانه به دلیل عدم وجود انسجام نظری مشابه سایر علوم و عرصه‌ها می‌تواند به طریقی مقتضی

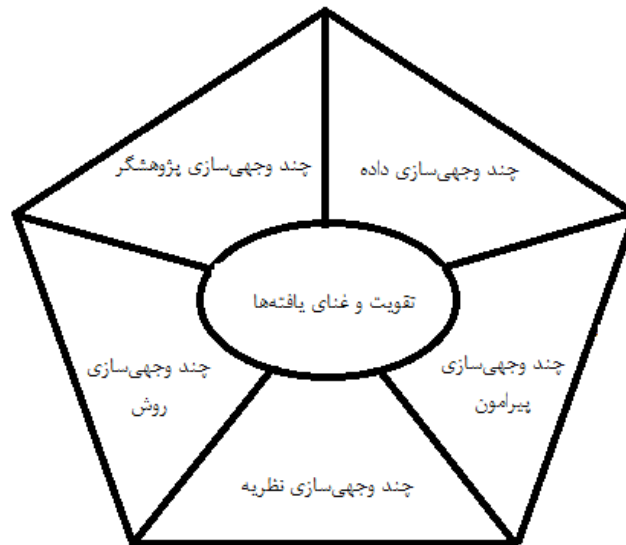
شمس، الهام؛ محمدزاده، مهدی؛ عباس‌زاده، محمد؛ میزاری، کریم (۱۴۰۵). بررسی کاربست رویکرد چندوجهی و قابلیت آن در پژوهش هنر. جامعه-

از چند وجهی کردن در کاربست نظریه بهره‌مند گردد. چنان که بیان شد، وقتی صحبت از رویکرد چند وجهی یا روش‌شناسی چند وجهی می‌شود، باید در نظر گرفت که این چند وجهی بودن تنها منوط به روش و رویکرد نبوده و متناسب با موقعیت تحقیق در قسمت‌های مختلف آن به کار گرفته می‌شود. در ادامه به شرح و توضیح یکی از جامع‌ترین طبقه‌بندی‌ها می‌پردازیم.

- طبقه‌بندی چندوجهی‌سازی و تعریف آن

اگر چه در مقالات و کتاب‌های مختلف دسته‌بندی‌های متفاوتی برای چند وجهی‌سازی آمده است که کمابیش همگی بر نقاط مشترکی صحنه گذاشته‌اند در اینجا آن دسته‌بندی‌ای معرفی می‌گردد که بیشترین گستره را دربر گرفته و افزایش اعتبار قسمت‌های مختلف را در نظر داشته است. این دسته‌بندی پنج‌گانه (تصویر ۱) که توسط گوین و همکارانش ارائه شده به شرح زیر است:

- ۱- چند وجهی‌سازی داده: برای افزایش اعتبار مطالعه باید داده‌های آن را از طرق مختلف و با رجوع به روش‌های متعدد جمع‌آوری کرد.
- ۲- چند وجهی‌سازی پژوهشگر: استفاده‌ی مستقل از پژوهشگران دیگر در قسمت‌های مختلف کار.
- ۳- چند وجهی‌سازی پیرامون: شناخت عوامل تأثیرگذار مختلف بر محیطی که پژوهش بر پایه‌ی آن پیش می‌رود. در این مورد، اعتبار تحقیق در صورتی حفظ شده و یا افزایش می‌یابد که در وضعیت‌های محیطی مختلف یافته‌های تحقیق یکسان باشند.
- ۴- چند وجهی‌سازی روش: در این مورد چند وجهی‌سازی عموماً به صورت استفاده‌ی توأمان از روش‌های کمی و کیفی استنباط می‌شود (گیون، ۲۰۱۱: ۱-۳).
- ۵- چند وجهی‌سازی نظریه: استفاده از نظریات مختلف که دیدگاه‌های متفاوتی را با توجه به اصول خود فراهم می‌آورند. همگرا بودن نتیجه‌ی حاصل از تمام نظریات به کار گرفته شده، اعتبار تحقیق را بالا می‌برد.

تصویر ۱- دسته‌بندی انواع چند وجهی‌سازی - منبع: نگارندگان

برای توضیح بیشتر هر مورد و ایجاد ارتباط با پژوهش‌های هنر در ادامه تلاش می‌شود با ارائه‌ی مثال‌هایی برای هر مورد چند وجهی‌سازی آن مورد به صورتی روشن‌تر تبیین شود. چند وجهی داده به عدم بسندگی یک روش برای فراهم ساختن داده اشاره دارد؛ نظیر آن که برای پیمایش نظرات بازدیدکنندگان از یک نمایشگاه آثار هنری و یا مخاطبین یک اثر هنری مشخص یا هنرمند خاص، تنها به پرسش‌نامه‌های کتبی اکتفا نکرده و از مصاحبه‌های باز و یا نیز ویدئوهایی که واکنش تماشاگران را ثبت می‌کند استفاده کرد. در باب چند وجهی‌سازی پژوهشگر باید گفت که نه تنها در قلمرو پژوهش‌های هنر بلکه اصولاً در هر پژوهشی تعدد

محققین که به طور مستقل ولی به صورت گروهی فعالیت می‌کنند، اعتبار پژوهش را افزایش می‌دهد چرا که از سوگیری شخصی و دخالت نظر شخصی جلوگیری می‌کند. چند وجهی‌سازی پیرامون اگر چه ممکن است در ابتدا نامربوط به تحقیقات قلمرو هنر جلوه کند اما نظر به فراگیر شدن کنش‌محوری در این عرصه می‌توان گفت این گونه از چند وجهی‌سازی در زمینه‌ی هنر بیشترین کاربرد را برای پژوهش‌های کنش‌محور دارد که در آن‌ها در پی استفاده از این روش پژوهشی در حوزه‌ی هنر و طراحی، علم و معرفت جدیدی از طریق تجربه و نتایج آن پدید می‌آید و اصالت و صحت آن با توجه به بدیع بودن نتایج پژوهش که ممکن است به صورت آثار هنری، موسیقی، طراحی، رسانه‌های دیجیتال، اجرا و پرفورمنس آرت و نمایشگاه باشد، مشخص می‌گردد (محمدزاده و دیگران، ۱۳۹۶). چند وجهی‌سازی روش شاید آشکارترین دسته‌بندی باشد زیرا به تلقی عام از چند وجهی یعنی همان کاربرد هر دو روش کیفی و کمی ارجاع دارد. اما روش‌شناسی چندوجهی آن‌گونه که مدنظر پژوهش حاضر است محدود به تلفیق روش‌های کمی و کیفی نبوده و آن فرآیندی است که به صورتی فراتر در چندوجهی‌سازی روش‌شناسی (و نه روش) و با نظریه‌هایی که به صورت چندگانه در متن پژوهش به کار گرفته می‌شوند تحقق می‌یابد. از آن جا که اکثر قریب به اتفاق پژوهش‌هایی که در زمینه‌ی هنر و بر روی موضوعات برآمده از قلمرو هنر انجام می‌شوند از نظریه‌هایی خارج این قلمرو و برگرفته از سایر علوم مانند جامعه‌شناسی، روانشناسی، زبان‌شناسی، انسان‌شناسی و... استفاده می‌کنند. بنابراین، به کارگیری بیش از یک نظریه می‌تواند خطر تطبیق اجباری تحقیق بر مبنای یک نظریه را کاهش دهد و با همگرا کردن نتایج به دست آمده از به کارگیری نظریات مختلف، در عین حفظ استقلال اعتبار تحقیق را افزایش دهد.

در انتهای این قسمت، بهتر است موقعیت پژوهش چندوجهی را در میان جایگاه و منظر تاریخی پارادایم‌ها بسنجیم. برای این منظور بهترین اثر برای ارجاع کار تدلی و تشکری (۲۰۰۳) با نام "روش‌های ترکیبی تحقیق" است که قاب زمانی نبرد فرضی پارادایم‌ها را در دهه‌ی ۱۹۸۰ میلادی به خوبی تصویر می‌کنند. آن‌ها حداقل سه جبهه‌ی مشخص از پارادایم‌های در حال نبرد یا بازه‌ی زمانی تعارض را برجسته می‌کنند: اول نبرد پسامثبت‌گرایان و ساختارگرایان علیه مثبت‌گرایی (از ۱۹۷۰ تا ۱۹۹۰)، دوم تعارض میان پسامثبت‌گرایان رقیب با ساختارگرایان و پارادایم‌های پژوهش انتقادی (از ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۵)، و سوم تقابل حال حاضر میان روش‌شناسان مبتنی بر شواهد^۳ و مکاتب روش‌های ترکیبی، تفسیری و نظریه‌ی انتقادی (از ۲۰۰۵ تا کنون). چند وجهی - سازی از ۱۹۹۰ به بعد در میان پارادایم‌ها حضوری پررنگ و موثر داشته است (تدلی و تشکری، ۲۰۰۳: ۷).

به کارگیری چندوجهی‌سازی در یک تحقیق عملاً می‌تواند به سه حالت منجر شود: همگرایی، ناسازگاری و تناقض. اگر چه همگرایی حالت مطلوب به نظر می‌رسد اما باید دانست که ناسازگاری و تناقض نیز از امتیازات بالقوه‌ی چند وجهی‌سازی به حساب می‌آیند که وجوه ناپیدای تحقیق را مکشوف می‌کنند. بنابراین سه امتیاز ارزشمند چند وجهی‌سازی عبارتند از:

- ۱- امکان تأیید یا رد هر دسته از یافته‌ها و نتایج تحقیق
 - ۲- تکمیل و تصدیق تجزیه و تحلیل‌ها به واسطه‌ی فراهم شدن جزییات بیشتر، عمیق‌تر و دقیق‌تر
 - ۳- نوآوری در نحوه‌ی تفکر و امکان نظرگاهی تازه به واسطه‌ی برآمدن رویدادهای پیش‌بینی‌نشده، تناقض و یا ناسازگاری‌ها در باب مورد آخر، در واقع، بینش جدید که در نتیجه‌ی بروز ناسازگاری یا تناقض محقق می‌شود، مستلزم فراتر رفتن از حد داده‌ها، پیش‌فرض‌ها و یا گمانه‌زنی‌های اولیه خواهد بود (مدنی و نصر، ۱۳۸۸: ۶۳-۶۶).
- محدودیت‌های چند وجهی‌سازی مواردی هستند که به کارگیری این تکنیک را تا حدودی دشوار می‌کنند. از جمله‌ی این موارد، البته بسته به آن که از کدام نوع چند وجهی در تحقیق استفاده می‌شود، می‌توان به زمان‌بر بودن، مشکلات دسترسی به منابع به منظور گردآوری داده‌ها و احتمال التقاط در تحلیل و تفسیر غلط اشاره کرد (عباس‌زاده و دیگران، ۱۳۹۱). همین جا ذکر این نکته ضروری به نظر می‌رسد که امکان چند وجهی‌سازی در تمامی بخش‌های پژوهش وجود ندارد و بسته به موضوع و سوال‌های پژوهش باید حیطه‌ی مناسب را چند وجهی کرد. اگر چه نقطه عطف رویکرد چند وجهی برای کنترل ایرادات و رفع نارسایی‌های مطالعات کیفی است و در حقیقت مبنای کاربست چنین رویکردی کارآمدی بیشتر تحقیق از طریق ترکیب چند روش است اما همین ایده‌ی ترکیب می‌تواند منجر به مسأله‌سازی جدید شده و محمل انتقاد شده است، بدین روی، انتقاد اصلی به این رویکرد

³ evidence-based methodologists

شمس، الهام؛ محمدزاده، مهدی؛ عباس‌زاده، محمد؛ میزایی، کریم (۱۴۰۵). بررسی کاربست رویکرد چندوجهی و قابلیت آن در پژوهش هنر. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۸(۱)، ۱-۱۲.

التقاط‌گرایی در نتیجه‌ی چندگانگی است که روند پژوهش را مخدوش و ساختار آن را مبهم می‌کند. البته شایان ذکر است که چند وجهی‌سازی نیز مانند هر رویکرد دیگری نیاز به بررسی دقیق و تفکر کافی جهت ترکیب کارا و پیاده‌سازی بهینه دارد.

۳- روش پژوهش

در مطالعه‌ی حاضر، کوشش شده به روش اسنادی و بررسی متأخرترین مقالات، چند وجهی‌سازی پژوهش مورد مذاقه قرار گیرد. بررسی اسنادی مجموعه‌ی کتاب‌ها و مقالات منتخب استخراج و تحلیل اطلاعات در رابطه با روش چند وجهی را میسر کرده و درک عمیق‌تری از پدیده مورد مطالعه به دست می‌دهند. در گام بعد، تلاش می‌شود با مروری مفهومی چند و چون کاربست روش مذکور در عرصه‌ی پژوهش‌های هنر روشن گردد. به منظور روشن شدن ارتباط با عرصه‌ی هنر و چگونگی کاربرد روش چندوجهی در این عرصه از مثال‌های متعددی بهره گرفته شده که شناسایی و درک روندها را تا حد امکان تسهیل کند. جستار پیش رو با هدفی توسعه‌ای تلاش دارد با وارد کردن مفهومی تازه از عرصه‌ی پژوهش‌های اجتماعی به حوزه‌ی مطالعات هنر راهگشا باشد و قدم در راه غنای انواع این مطالعات بالاخص غنای مطالعات موردی هنر بردارد.

۴- تحلیل یافته‌ها

- کاربرد در پژوهش‌های هنر

از آن‌جا که خاستگاه اصلی رویکرد چند وجهی علوم اجتماعی بوده است شاید مناسب‌ترین انتخاب برای آغاز به کارگیری چنین رویکردی آن دسته از تحقیقات بینارشته‌ای باشند که در حد فاصل هنر و جامعه‌شناسی عمل می‌کنند. از آن‌جا که در جدیدترین نسل از تئوری‌های جامعه‌شناسی هنر با گذار از تحلیل "هنر و جامعه" یا "هنر در جامعه" مطالعه‌ی "هنر به مثابه‌ی جامعه" مورد توجه قرار گرفته (تانر، ۲۰۰۳: ۱۹)، پیچیدگی‌های بررسی الگوهای اجتماعی و تجربه‌ی زیسته‌ای که در قلمرو هنر به منصفه‌ی ظهور رسیده بیش از پیش لزوم کاربرد رویکرد چند وجهی را برجسته می‌کنند. اگر چه اغلب رویکرد چند وجهی در کاربرد همزمان روش‌های کمی و کیفی در تحقیق شناخته شده است اما چنان که پیشتر اشاره شد جستار حاضر می‌کوشد کاربرد این رویکرد را در سایر عناصر تحقیق مثل روش‌شناسی، کاربرد چند روش کیفی همزمان و نیز کاربست توأمان بیش از یک نظریه در تحلیل هنر بسط دهد. قلب بسیاری مناقشات در رابطه با یافته‌های یک تحقیق کیفی، شکی است که درباره‌ی ذات تحلیل وجود دارد چرا که تحقیقات آماری فرمول‌ها و قواعد را دنبال می‌کنند در حالی که در بن‌مایه، تحلیل کیفی یک فرآیند خلاقانه است که به بینش و قابلیت‌های مفهومی تحلیل‌گر وابسته است (پاتون، ۱۹۹۹: ۱۱۹۰). در نتیجه یک محقق کیفی در گزارش جزئیات مکفی از جمع‌آوری داده تا فرآیندهای تحلیل مجبور است روشمند باشد تا بتواند به دیگران اجازه دهد کیفیت یافته‌ها را قضاوت کنند. بدفهمی رایج در مورد هدف چند وجهی‌سازی این است که گمان می‌رود باید نشان داد داده‌های مختلف یا رویکردهای پژوهشی متفاوت لزوماً نتایج یکسانی را تولید می‌کنند. در حالی که هدف آن است که نشان داده شود آیا اساساً چنین یکسانی‌ای وجود دارد یا خیر؟ بنابراین فهم ناهمخوانی در نتایج می‌تواند روشن‌کننده و فرصتی برای بسط منظر کلی پژوهش باشد؛ مضاف بر این که بینشی بر چگونگی ارتباط میان رویکرد پژوهش و پدیده‌ی مورد مطالعه به دست می‌دهد.

- چندوجهی‌سازی نظریه

محتملاً میان دسته‌بندی‌هایی که چند وجهی‌سازی بر روی آن‌ها عمل می‌کند، چند وجهی‌سازی تئوری بیش از همه به افزایش اعتبار و غنای پژوهش‌های هنر کمک می‌کند. اولین و مهم‌ترین نکته در باب اعمال چند وجهی‌سازی بر روی تئوری این است که تمام دیدگاه‌های نظری منتخب باید به سوی داده‌ی یکسان نگاه کنند. از آن جهت که همیشه دیدگاه‌های تئوری چندگانگی وجود دارد که می‌توان آن از آن‌ها استفاده کرد. به عنوان مثال می‌توان برای تحلیل یک دسته از آثار هنری هم‌زمان از تحلیل نشانه-معناشناختی به همراه تحلیل قوم‌نگارانه استفاده کرد یا برای مجموعه‌ای از آثار نقاشی تحلیل پدیدارشناسانه و روانکاوانه را با هم به کار گرفت یا برای تفسیر آثار نگارگری قدیم ایران تحلیل روایت را به همراه تحلیل تاریخی و تحلیل نشانه‌شناسانه استفاده کرد. چند وجهی‌سازی نظریه به ما در درک این نکته یاری می‌رساند که چگونه با مفروضات مختلف و مقدمات اساسی

شمس، الهام؛ محمدزاده، مهدی؛ عباس‌زاده، محمد؛ میزاری، کریم (۱۴۰۵). بررسی کاربست رویکرد چندوجهی و قابلیت آن در پژوهش هنر. جامعه-شناسی فرهنگ و هنر، ۸(۱)، ۱-۱۲.

یافته‌های تحقیق تحت تأثیر قرار می‌گیرند و البته مؤثرترین استراتژی برای کاهش سیستماتیک جهت‌دهی به یافته‌ها که از معضلات عمده‌ی تحقیقات کیفی به شمار می‌آید (همان: ۱۱۹۶). به عبارت دیگر، چندوجهی‌سازی تئوری به محقق یاری می‌رساند تا از خود در برابر این اتهام که داده‌های تحقیق به نفع یک نظریه بازی داده شده و یافته‌های تحقیق در واقع دست‌ساخته‌های محقق هستند دفاع کند.

لورا الینگسون (۲۰۱۱) رویکردی به هم پیوسته را برای تحلیل و بازنمایی فضای تحقیق کیفی پیشنهاد می‌کند. در سمت کاملاً راست، در فضای تحقیق ترکیبی^۴ تأکید بر دانش معتبر و قابل اعتمادی است که توسط محققین بی‌طرف و با استفاده از روش‌های سخت‌گیرانه برای تولید حقیقت به دست آمده، این همان فضای پسامثبت‌گرایی، التقاط‌گرایی و ابتکار عمل‌های جدید تحقیق ترکیبی است. در انتهای سمت چپ این پیوستگی، محققین به دانش انسانی و آشکارا ذهنی بها می‌دهند؛ دانش‌هایی نظیر خودقوم‌نگاری، شعر، فیلم، داستان، روایت، عکس، تئاتر و نقاشی. حقایق چندگانه و مبهم هستند و به معنای واقعی کلمه استانداردهای صداقت جایگزین استانداردهای مثبت‌گرایی می‌شوند. در میانه‌ی این فضا اما آن نوع تحقیقی است که توصیف، توضیح، تحلیل و بینش و نظریه را پیشنهاد می‌کند، علم و هنر را با هم درمی‌آمیزد و اغلب از هر دو نیز فراتر می‌رود. همچنین، کاربرد ضمیر اول شخص، آشنایی نزدیک و بی‌واسطه با مواد متنی تحقیق و کاربست چندین روش و نیز روش نظریه داده بنیاد از جمله دیگر ویژگی‌های این فضا است. "شفاف‌سازی چندژانری" رویکرد الینگسون به چند وجهی‌سازی متأثر از پست مدرنیسم است. او با مفهومی محدود از چند وجهی‌سازی مخالفت و فرمی پست مدرن را تأیید می‌کند. او بیان می‌دارد تصویر مرکزی برای یک پژوهش کیفی کریستال گونه است و دارای منظرهای متعدد، نه یک مثلث (این نکته‌ی الینگسون ناظر به همان مطلبی است که پیشتر در باب انتخاب معادل فارسی برای triangulation در این جستار مورد توجه قرار گرفت؛ این که معادل مثلث‌سازی محدودکننده بوده و واژه‌ی چند وجهی‌سازی بهتر حق مطلب را ادا خواهد کرد). الینگسون کریستالی یا متبلور کردن را مثابه‌ی تجسم گفتمانی زاینده‌ی انرژی و سرکش می‌داند که چهارچوب‌ها را درنور دیده و از علم هنرمندانه و هنر عالمانه انرژی می‌گیرد. متون چندژانری در لحظه‌ی پسانتجربی بیش از سه ضلع دارند، درست مانند کریستال‌ها، مونتاژ انیشتین، تک‌نوازی جاز، یا قطعات یک لحاف چهل تکه متن چندژانری ترکیب می‌کند. کریستالی کردن اشکال چندتایی از تحلیل و ژانرهای بازنمایی را با هم در یک متن یکدست ترکیب می‌کند و در جست‌وجوی تفسیری پرمایه و پیچیده است. همچنین، از بیش از یک ژانر نوشتاری استفاده می‌کند و شکل‌های متعددی از تحلیل را به کار می‌گیرد در عین حال که تحلیل خود پژوهشگر را نیز به طور انعکاسی در خود جای می‌دهد و از ادعاهای مثبت‌گرایی مبنی بر عینیت‌گریزان است (دنزین، ۲۰۱۲: ۸۳).

- روند اجرایی و تعیین خط مشی

انجام تحقیق با رویکرد چند وجهی در مراحل آغازین، چیزی متفاوت با طرح‌ریزی تحقیقات با سایر رویکردها نیست اما به منظور توضیحی صریح‌تر و درک کل روند اجرایی مرور مراحل از همان ابتدا کمک‌کننده به نظر می‌رسد: ابتدا باید از تعیین مسأله‌ی تحقیق و سوال (های) تحقیق که باید پاسخ داده شوند شروع کرد. سپس، باید به سراغ تعیین اهداف، خروجی‌های مطلوب و آن چه امید است تحقیق آن را روشن کند رفت؛ اهمیت تحقیق و نیز بهترین شیوه‌ی انتقال نتایج برای آنان که مخاطبین تحقیق هستند در همین مرحله باید مد نظر قرار گیرد. مرحله‌ی بعد، تعیین روش‌هایی است که به مناسب‌ترین شیوه مسأله‌ی تحقیق را فهم کرده و سوالات تحقیق را خطاب قرار می‌دهند (گوارد، ۲۰۱۳). مهم‌ترین گام در مرحله‌ی بعدی است، در چگونگی انتخاب روش‌هایی که باید با هم عمل کنند و درنظرداشت به‌کارگیری تجمیعی و تکی آن‌ها (هس‌بایبر و یوهانسون، ۲۰۱۵). به عبارت دیگر، کاربست روش‌های متعدد در یک تحقیق باید کاملاً آگاهانه و به قصد هم‌افزایی باشد، هم‌افزایی در این معنا که در صورت هم‌گرایی خروجی مستقل هر روش اعتبار تحقیق افزایش بیابد و در صورت ناسازگاری، واگرایی و یا تناقض در نتایج هر روش با مشخص شدن چرایی آن نکته‌ای تازه به تحقیق اضافه شده و غنا و عمق آن افزایش یابد. در نهایت، باید با زمان‌بندی اجرای تحقیق (بخش‌بندی تحقیق)، یا اجرای یک نسخه‌ی آزمایشی، به‌کارگیری روش‌های منتخب، معناداری آن‌ها و تأثیر خروجی‌هایی را که تولید می‌کنند ارزیابی کرد (داوسون، ۲۰۱۳: ۹۵؛ سامپسون، ۲۰۰۴). نکته‌ای که در هنگام اجرای

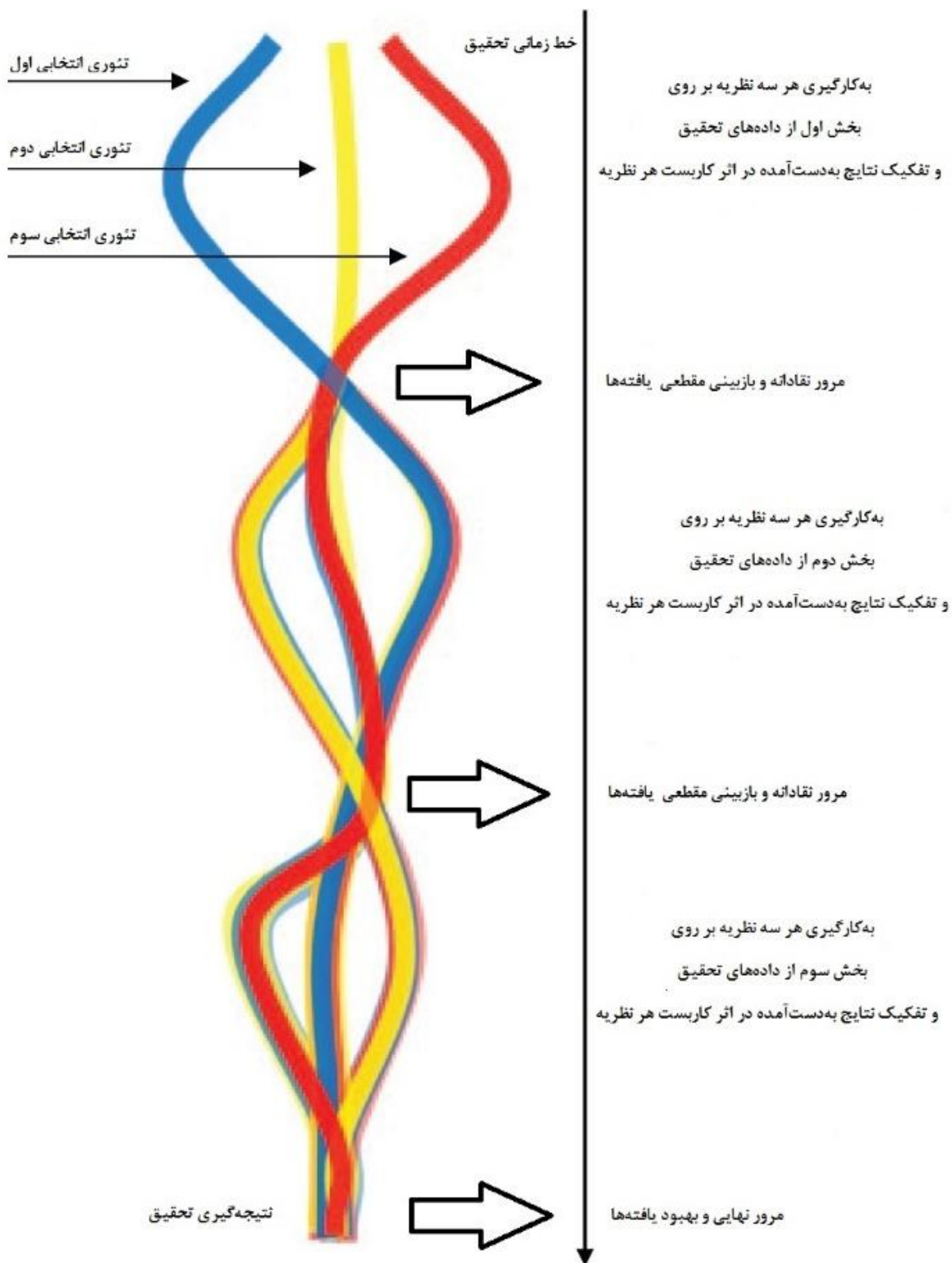
⁴ mixed method research

شمس، الهام؛ محمدزاده، مهدی؛ عباس‌زاده، محمد؛ میزاری، کریم (۱۴۰۵). بررسی کاربست رویکرد چندوجهی و قابلیت آن در پژوهش هنر. جامعه‌

شناسی فرهنگ و هنر، ۸ (۱)، ۱-۱۲.

تکنیک‌های روش‌شناختی باید مورد ملاحظه قرار بگیرد این است که در هنگام اجرای تحقیق به صورت بخش‌بخش و یا اجرای آن به صورت آزمایشی نباید در هیچ بخشی یک روش به تنهایی به کار رود. به دیگر کلمات، نباید به گونه‌ای عمل شود که در یک بخش تحقیق یک روش به کار رفته باشد و در بخش بعدی روشی دیگر، بلکه روش‌های منتخب در تمام بخش‌های منتخب باید توأمان و هم‌زمان حضور مؤثر داشته باشند. ارزیابی نتایج و خروجی هر بخش باید شامل ارزیابی انتقادی تناسب و قدرت عمل هر روش، قیاس روش‌های تجمیعی، گسترش هم‌افزایی میان هر یک از روش‌ها، فرآیندهای مشارکتی آن‌ها و نقش پژوهشگر در این فرآیندها باشد. تمام موارد ذکر شده باید در رابطه با سوالات تحقیق و در راستای اهداف آن ارزیابی شوند و در صورت مشاهده هرگونه نقص یا کاستی، به‌کارگیری روش‌ها در بخش بعدی تحقیق باید بهبود یابد. همچنین موانع و موارد قابل پیش‌بینی بایست پیش از شروع بخش بعدی تحقیق به صورتی مناسب مد نظر قرار گیرند. این ارزیابی نقشی مهم در موفقیت و به بار نشستن رویکرد چند وجهی ایفا می‌کند (واتسون، ۲۰۲۰: ۷۱). به منظور تبیین بیشتر، تصویر ۲ چند وجهی‌سازی نظریه را با کاربرد سه نظریه نشان می‌دهد.

بررسی کاربست رویکرد چندوجهی و قابلیت آن در پژوهش هنر

تصویر ۲- چندوجهی‌سازی نظریه (تئوری)- منبع (واتسون، ۲۰۲۰: ۷۴).

معمولاً بزرگ‌ترین چالش پیش رو پژوهشگران هنر که در صدد استفاده از چند وجهی‌سازی نظری برای کار خود هستند این است که با انتخاب چند نظریه برای تحلیل داده‌های منتخب‌شان ناگزیر به ترکیب چند تحقیق در یک تحقیق هستند. به بیان دیگر، بر طبق سنت رایج در فضای دانشگاهی ایران، اکثر دانشجویان تحصیلات تکمیلی تمایل دارند بعد از انتخاب مجموعه داده‌ی مورد نظرشان، به عنوان مثال در یک تحقیق به مسائل صوری آن بپردازند، در تحقیقی دیگر به خاستگاه اجتماعی آن و باز در تحقیقی دیگر به بررسی از منظر تاریخی و یا روان‌شناختی. در صورتی که با رویکرد چند وجهی و چند نظریه در یک تحقیق نه تنها از کمیت کارشان کاسته خواهد شد بلکه به علت نیاز به قیاس نتایج و فهم دلیل واگرایی و تناقضات احتمالی فشار کاری بیشتری را نیز متحمل خواهند شد. به بیان ساده با انتخاب رویکرد چند وجهی مسأله‌ی همیشگی کمیت در مقابل کیفیت به چالشی بر سر راه پژوهشگران ایرانی بدل می‌شود.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

یکی از معضلاتی که در حوزه‌ی پژوهش هنر به چشم می‌خورد، انبوه مقالاتی است که نه تنها روش‌شناسی نامشخص و فکرناشده‌ای دارند بلکه در نهایت کاربرد کلماتی چون کیفی یا توصیفی-تحلیلی در آن‌ها در کنار کار روی تصویر یا سایر مفاد هنر منجر به نوعی سایه‌فکنی ذائقه‌ی شخصی پژوهشگر و دخالت سلیقه‌ی نوعی نویسندگان مقاله شده است. اگر چه رویکردهایی نظیر روش‌شناسی ترکیبی (کمی و کیفی) گاه‌ها توانسته اعتبار و غنای بیشتری به پژوهش‌های کیفی ببخشد اما به نظر می‌رسد این رویکرد دست‌کم برای مطالعات هنر چندان بسنده نبوده (هر چند که به ندرت هم به کار گرفته شده) و نیاز به کاربست رویکردهایی نوینی وجود دارد که بتواند از اساس این مطالعات را ارتقاء دهد. در همین راستا، پژوهش حاضر، با معرفی رویکرد چند وجهی بر آن بوده تا ابتدا با معرفی کامل این رویکرد خاستگاه آغازین و انواع دسته‌بندی‌های آن را توضیح دهد و سپس با انتخاب چند وجهی‌سازی نظریه این گونه از چند وجهی‌سازی را واکاوی کرده و آن را برای اعتباردهی به جستارهای عرصه‌ی هنر مفید معرفی کند. اگر چه رویکرد چند وجهی به مانند هر رویکرد دیگری ملاحظات و محدودیت‌هایی دارد اما به نظر می‌رسد امتیازات آن برای پژوهش‌های هنر متعدد بوده و توانایی آن را دارد که با شمول چند منظر برای پاسخ‌دهی به سوالات پژوهش اعتبار به مراتب بیشتری برای یافته‌های تحقیق به ارمغان آورد. اگر چه به رغم جست‌وجوی فراوان هیچ مقاله‌ای در حوزه‌ی پژوهش هنر یافت نشد که رویکرد چند وجهی‌سازی را در بخشی از تحقیق استفاده کرده باشد و همین امر ضرورت معرفی و استفاده از این رویکرد را پررنگ می‌کند. در حقیقت، این امر که عرصه‌ی هنر و آفرینش هنری عرصه‌ای پر از تنوع و خلاقیت و التقاط است، این نکته نیز که روش‌شناسی و رویکرد پژوهش‌هایی که در چنین عرصه و بر روی چنین آفریده‌هایی صورت می‌گیرند بالطبع بایست از ترکیب منظرها و تنوع رویکردها منتفع باشد، دور از ذهن نیست. از طرف دیگر، بسیاری از تحقیقات حوزه‌ی هنر ماهیتی بینارشته‌ای دارند و با پس‌زمینه‌ای از سایر حوزه‌ها نظیر جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، روان‌شناسی، تاریخ و یا نشانه‌شناسی به هنر نگاه می‌کنند. بنابراین، همین اساس کثرت‌گرا دوباره ضرورت رویکردی چند وجهی را برجسته می‌کند. نکته‌ی پراهمیت به هنگام به‌کارگیری چند وجهی‌سازی نظریه آن است که دیدگاه‌های نظری متفاوت، به هر تعداد که باشند، باید همگی به داده‌های یکسان نگاه کنند و نتایج به دست آمده از سمت هر نظریه باید در قیاس با نتایج به دست آمده از سایر نظریه‌ها مورد واکاوی قرا گیرد و همسانی‌ها و ناهمسانی‌ها روشن گردد. اگر چه در وهله‌ی اول همسانی نتایج مطبوع و نقطه قوت تحقیق به نظر می‌رسد اما باید دانست که در صورت بروز ناهمسانی بین نتایج نیز آورده‌ای برای تحقیق وجود خواهد داشت، چرا که جنبه‌های نامکشوف و مغفول سوالات تحقیق از همین طریق آشکار شده و در نهایت منجر به افزایش غنا و عمق فهم پژوهشگر از تحقیق خود خواهد شد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه حاضر فرم‌های رضایت نامه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی‌ها تکمیل شد.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تامین شد.

مشارکت نویسندگان

مقاله محصول مشارکت مشترک نویسندگان است.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

منابع

- عباس‌زاده، محمد؛ بوداقتی، علی؛ کریمی، فریدون (۱۳۹۱). انواع تحلیل موردی و کاربرد تثلیث در آن. *مطالعات جامعه‌شناسی*، ۴ (۱۴)، ۶۹-۷۸.
- عبداله‌پور، الهام؛ کلاه‌کج، منصور (۱۴۰۱). بررسی مقالات حوزه هنر با تأکید بر روش‌شناسی پژوهش آن‌ها. *مطالعات کتابداری و علم اطلاعات*، ۱۶ (۱)، ۹۵-۱۱۲.
- غیاثیان، محمدرضا؛ رضایی، میترا (۱۴۰۲). آسیب‌شناسی پدیده رویکرد در پژوهش‌های هنری ایران. *آینه میراث*، ۲۱ (۱)، ۹۱-۱۰۸.
- مبینی دهکردی، علی (۱۳۹۰). معرفی طرح‌ها و مدل‌ها در روش تحقیق آمیخته. *راهبرد*، ۲۰ (۶۰)، ۲۳۴-۲۱۷.
- محمدپور، احمد؛ صادقی، رسول؛ رضایی، مهدی (۱۳۸۹). روش‌های تحقیق ترکیبی به عنوان سومین جنبش روش‌شناختی: مبانی نظری و اصول عملی. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۱ (۲)، ۷۷-۱۰۰.
- محمدزاده میانجی، مهناز؛ شفیعی سرارودی، مهرنوش؛ سرپولکی، حسین (۱۳۹۶). پژوهش کنش‌محور در قلمرو هنر، جنبشی نوین در روش‌شناسی پژوهشی. *نشریه‌ی هنرهای زیبا- هنرهای تجسمی*، ۲۲ (۳)، ۱۷-۲۸.
- مختارپور، رضا؛ کشوری، مریم (۱۳۹۵). رویکردی روش‌شناختی به الگوها و مطالعات اطلاع‌یابی: مقایسه وضعیت داخل و خارج کشور. *تعامل انسان و اطلاعات*، ۲ (۳)، ۴۳-۶۰.
- مدنی بروجنی، سید احمد؛ نصر، احمدرضا (۱۳۸۸). سه‌سوسازی: راهبردی برای نوآوری در پژوهش‌های آموزشی. *در نوآوری‌های آموزشی*، ۸ (۳۰)، ۷۴-۵۴.

References

- Dawson, C. (2013). *Advanced Research Methods: A Practical Guide for Social Research Projects*. London: Constable & Robinson.
- Denzin, Norman K. (2012). Triangulation 2.0. *Journal of Mixed Methods Research*, 6(2) 80-88.
- Denzin, N. K. (1978). *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. New York, McGraw-Hill.
- Ellingson, L. L. (2009). *Engaging crystallization in qualitative research*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Ellingson, L. L. (2011). *Analysis and representation across the continuum*. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (4th ed., pp. 595-610). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Gorard, S. and Taylor, C. (2004). *Combining methods in educational and social research*. New York: Open University Press.
- Guion, Lisa A., Diehl, David C. and McDonald, Debra. (2011). *Triangulation: Establishing the Validity of Qualitative Studies*. University of Florida.
- Hammersley, M. and Atkinson, P. (1983). *Ethnography: principles and practice*. London: Tavistock
- Hesse-Biber SN (2010) *Mixed Methods Research: Merging Theory with Practice*. New York: Guilford.
- Jayaratna, N (1994), *Understanding and Evaluating Methodologies*, McGraw Hill, London.
- Oppermann, Martin. (2000). Triangulation – A Methodological Discussion. *International Journal of Tourism Research*. 2(2): 141- 154.

شمس، الهام؛ محمدزاده، مهدی؛ عباس‌زاده، محمد؛ میزاری، کریم (۱۴۰۵). بررسی کاربست رویکرد چندوجهی و قابلیت آن در پژوهش هنر. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۱)، ۱-۱۲.

[https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1522-1970\(200003/04\)2:2<141::AID-JTR217>3.0.CO;2-U](https://doi.org/10.1002/(SICI)1522-1970(200003/04)2:2<141::AID-JTR217>3.0.CO;2-U)

Patton, M. Q. (1999). Enhancing the Quality and Credibility of Qualitative Analysis. *HSR: Health Services Research* 34:5 Part II: 1189- 1208.

Sampson, H. (2004). Navigating the waves: The usefulness of a pilot in qualitative research. *Qualitative Research*, 4(3): 383-402.

Smith, J. K. (1983). Quantitative verses qualitative research: an attempt to clarify the issues. *Educational Researcher*, 12(3): 6-13.

Tanner, Jeremy. (2003). *Sociology of Art: A Reader*. London, Routledge.

Teddlie, C., & Tashakkori, A. (2003b). Major issues and controversies in the use of mixed methods in the *social and behavioral sciences*. In A. Tashakkori & C. Teddlie (Eds.), *Handbook of mixed methods in social & behavioral research* (pp. 3-50). Thousand Oaks, CA: SAGE.

Vanner, Catherine and Kimani, Mary. (2017). The role of triangulation in sensitive art-based research with children. *Qualitative Research Journal*, 17(2):77-88.

Watson, Ashleigh. (2020). Methods Braiding: A Technique for Arts-Based and Mixed-Methods Research. *Sociological Research Online*, 25(1): 63-88.

URL1: www.merriam-webster.com